

Verlaten

Abdulrazak Gurnah bij Meulenhoff:

Paradijs
Hiernamaals
Aan zee
Diefstal
Verlaten

meulenhoff.nl

Abdulrazak Gurnah

Verlaten

ROMAN

Vertaald door Lucie Schaap

MEULENDREE

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

ISBN 978-90-290-9575-4

ISBN 978-94-023-1888-3 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Desertion*

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: Lubaina Himid, *Her Print on Me*, 2017 •

© Lubaina Himid • Courtesy the artist, Hollybush Gardens, London
and Greene Naftali, New York • Photo: Andy Keate

Auteursfoto: © Mark Pringle

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2005 Abdulrazak Gurnah

© 2026 Nederlandse vertaling Lucie Schaap en Meulenhoff Boekerij bv,
Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand,
of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij
elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst-
en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet
toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies.

Deel I

I

Hassanali

Er ging een verhaal over de eerste keer dat hij gezien was. Er gingen zelfs verschillende verhalen, maar elementen van al die versies smolten met elke vertelling gaandeweg samen tot één verhaal. Altijd verscheen hij bij dageraad, als een figuur in een mythe. In een zo'n verhaal was hij een rechtopstaande schim die zich zo langzaam verplaatste dat zijn nadering in dat eigenaardige onderwaterlicht nauwelijks waarneembaar was en hij traag als het noodlot dichterbij kwam. In een ander bewoog hij helemaal niet, geen enkele trilling of rilling, maar was hij slechts een dreigende aanwezigheid die met fonkelende grijze ogen aan de rand van de stad wachtte tot iemand zou verschijnen, iemand wiens onontkoombare lot het was hem te treffen. En als dat dan gebeurde, gleed hij naar diegene toe om te vervullen wat niemand voorspeld had. Een ander beweerde hem te hebben gehoord voordat hij gezien werd, in het donkerste uur van de nacht zijn smekende, smachtende weeklacht te hebben opgevangen, als het huilen van een dier uit een legende. Wat in elk geval niemand tegensprak – hoewel er tussen deze verhalen niet echt tegenspraak bestond, want allemaal droegen ze bij aan de ongewoonheid

van zijn verschijning – was dat Hassanali, de winkelier, degene was die hem vond, of door hem gevonden werd.

Geluk speelt bij alles een rol, zo ook bij deze eerste aankomst, maar geluk is niet hetzelfde als toeval en zelfs de meest onvermoede gebeurtenissen behoren tot een plan. Dat wil zeggen, er waren gevolgen in de toekomst waardoor het allerm minst toevallig leek dat uitgerekend Hassanali de man gevonden had. In die dagen was Hassanali daar 's ochtends altijd als eerste onderweg. Hij stond voor de dageraad op om de deuren en ramen van de moskee te openen, waarna hij op de trap ging staan en zijn stem naar alle hoeken van het plein voor hem liet schallen om de mensen op te roepen tot het gebed. *Salla, salla*. Soms bracht de wind soortgelijke oproepen van nabijgelegen moskeeën, van andere omroepers die mensen uit de veren joegen. *As-salatu khayra min an-nawm*. Bidden is beter dan slapen. Waarschijnlijk stelde Hassanali zich voor dat de zondaars zich verstoord nog eens omdraaiden en waarschijnlijk voelde hij daarbij verontwaardiging en zelfingenomen voldoening. Als hij klaar was met omroepen, veegde hij het stof en gruis van de moskeetrap met een pluimige casuarinabezem waarvan de stille doeltreffendheid hem veel voldoening schonk.

De moskee openen, de trap vegen en oproepen tot het gebed waren taken die hij zich om zijn eigen redenen toegewezen had. Iemand moest het doen, iemand moest als eerste opstaan, de moskee openen en de azan voor het dageraadgebed uitspreken en iemand deed dat ook altijd, om zijn eigen redenen. Wanneer diegene ziek werd of genoeg had van de verantwoordelijkheid, was er altijd een ander die het overnam. De omroeper voor hem heette Sharif Mdogo, een man die tijdens de *kaskazi* van twee jaar geleden geveld werd door

zulke zware koorts dat hij nog steeds bedlegerig was. Het was een beetje verrassend dat Hassanali aanbood de taak van dageraadomroeper op zich te nemen, niet in de laatste plaats voor Hassanali zelf. Hij was geen ijverige moskeebezoeker en het vergde ijver om dagelijks voor zonsopgang op te staan en mensen uit hun slaap te drammen. Sharif Mdogo had dat in zich, hij was zo'n man die er plezier in schiep om gelatenheid bij de lurven te grijpen en flink door elkaar te schudden. Hassanali was ook nog eens zorgelijk aangelegd of misschien door ervaring zo angstig en voorzichtig geworden. Dit karwei op halfnachtelijke ochtenduren kwelde zijn zenuwen en verstoorde zijn nachtrust; bovendien vreesde hij het donker en de schaduwen en scharrelende geluiden in de verlaten stegen. Tegelijk waren dit ook de redenen waarom hij aanbood deze plicht op zich te nemen, als onderwerping en boetedoening. Twee jaar voor de komst van de verschijning was hij ermee begonnen, toen zijn vrouw Malika net aangekomen was. Het was een smeekbede dat zijn huwelijk mocht gedijen en een gebed dat het verdriet van zijn zus mocht eindigen.

De moskee lag op slechts enkele passen over het plein van zijn winkel, maar toen hij aan de slag ging als dageraadomroeper, voelde hij zich verplicht om net zo te werk te gaan als zijn voorganger Sharif Mdogo. Hij liep de nabijgelegen stegen in en schreeuwde in het voorbijgaan min of meer door de slaapkamerramen, brulde naar de slapenden. Hij kiende een route uit die de spleten en holtes vermeed, waar de ergste duistere plaaggeesten loerden, maar meende niettemin zodra hij naderde vaak spookachtige visioenen te zien wegschieten in de donkerste hoeken van de straten, vluchtend voor de gebeden en heilige woorden waarmee

hij de sluimerende gelovigen aanspoorde om op te staan. Die visioenen waren zo echt – een glimp van een monsterlijke klauw in de bocht van een steeg, het zachte zuchten van verbolgen geesten ergens achter hem, schimmen van gruwelijke ondergrondse wezens die oplichtten en weer verbleekten voordat hij ze goed in het oog kreeg – dat hij zijn taak ondanks de vroege ochtendkilte vaak nat van het zweet verrichtte. Op een ochtend tijdens een van die angstige, bezwete rondes, toen de donkere stegen hem omsloten als de muren van een steeds nauwer wordende tunnel, streek er een luchtstroom langs zijn arm en zag hij op hetzelfde moment vanuit zijn ooghoek de schaduw van een donkere vleugel. Hij sloeg op de vlucht en besloot toen een einde te maken aan de kwelling. Voortaan deed hij de oproep vanaf de moskeetrap, waarvoor slechts een korte wandeling over het plein nodig was. Ter compensatie nam hij ook het vegen van de trap voor zijn rekening, al zei de imam dat de oproep vanaf de trap volstond en dat Sharif Mdogo overijverig was geweest bij de uitvoering van zijn taken.

Toen Hassanali die vroege morgen het plein overstak, zag hij aan de overzijde een schim die zijn kant op begon te bewegen. Hij knipperde met zijn ogen en slikte van angst, maar onverwacht was het niet. Het wemelde in de wereld van de doden en dit grijze uur was het hol waarin ze scholen. Zijn stem werd hees, zijn heilige woorden droogden op, zijn lichaam liet hem in de steek. De schim kwam langzaam dichterbij en in de rap naderende dageraad meende Hassanali een hard, stenig licht in zijn ogen te zien schitteren. Het was een ogenblik dat hij zich al vaak had voorgesteld en hij wist dat de ghoel hem zou verslinden zodra hij hem de rug zou toekeren. In de moskee zou hij zich veilig hebben gevoeld,

omdat die een heiligdom is dat geen enkele boze geest kan betreden, maar hij was er nog ver van verwijderd en de deuren waren nog gesloten. Uiteindelijk kneep hij door paniek overmand zijn ogen dicht, prevelde steeds weer smeekbeden om Gods vergiffenis en liet het gebeuren dat zijn knieën het begaven. Hij gaf zich over aan wat komen moest.

Langzaam opende hij zijn ogen weer en toen hij rondspiedde alsof hij een laken optilde waaronder hij weggedoken was voor een nachtmerrie, zag hij de schim iets verderop als een hoopje op de grond liggen, half op zijn zij en met één knie gebogen. In het opkomende licht ontwaarde hij dat het geen spook of schim of ghoel was, maar een man met een asgrouwe huid en van uitputting wijd opengesperde grijze ogen die slechts enkele meters van de zijne verwijderd waren. ‘*Subhanallah*, wie bent u? Bent u mens of geest?’ vroeg Hassanali voor de zekerheid. De man zuchtte en steunde tegelijk, waarmee hij zich ontegenzeggelijk kenbaar maakte als mens.

Zo was hij toen hij verscheen – uitgeput, verloren, zijn lichaam afgeteerd, zijn gezicht en armen onder de schrammen en beten. Op zijn knieën in het stof tastte Hassanali naar de ademhaling van de man en toen hij die warm en krachtig op zijn handpalm voelde, glimlachte hij alsof hij iets knaps voor elkaar had gekregen. De ogen van de man waren open en bleven open toen Hassanali met zijn hand voor zijn gezicht wapperde. Hassanali had liever gezien dat hij even had geknipperd. Vol ongeloof over het drama waarin hij terechtgekomen was stond Hassanali voorzichtig op, boog zich even over het zacht kermende bundeltje aan zijn voeten en snelde toen weg om hulp te halen. Inmiddels was de dag aangebroken. Het precieze tijdstip van grootste zegen

voor het ochtendgebed verstreek rap – het was zeer kort – en Hassanali had de aan hem gestelde taak niet uitgevoerd. Hij was bang dat de gelovigen die steevast het vroege gebed bezochten boos op hem zouden zijn als ze straks wakker werden en ontdekten dat ze door de ochtendzegen heen geslapen hadden. Dat waren vooral oudere mannen die hun geestelijke boekhouding op orde moesten houden voor het geval van een plotselinge ontbieding. Maar hij had moeten bedenken dat ze ook niet meer zo goed sliepen, de hele nacht lagen te piekeren en niet konden wachten tot de dageraad en de oproep tot gebed hen verlost. Terwijl Hassanali hulp ging halen, vol zorgen dat hij zijn plicht als muezzin verzaakt had, kwamen enkele gelovigen dus al hun huis uit om na te gaan waarom er die ochtend geen oproep was geweest. Sommigen vroegen zich misschien bezorgd af of alles wel goed was met Hassanali of dat hem in de nacht wellicht iets was overkomen. Zo kwam het dat er getuigen waren van het verschijnen van de man, mensen die zich om zijn lichaam met de wijd opengesperde ogen schaarden terwijl hij daar gevloerd als een schaduw op het plein voor de moskee lag.

Hassanali kwam terug met twee knullen die hij half slapend onderuitgezakt tegen de deuren van het café had gevonden. Ze werkten daar en wachtten tot het openging, klampden zich vast aan de laatste rustige ogenblikken voordat de gekte van de dag begon, maar waren onmiddellijk bereid te helpen toen Hassanali hen wakker schudde. Vroeger was iedereen altijd hulpvaardig. Haastig liepen ze achter Hassanali aan, die steeds pedanter voortschreed, en eenmaal ter plekke zagen ze drie bejaarde mannen die het lichaam van enige afstand met overdreven belangstelling stonden te bekijken: Hamza, Ali Kipara en Jumaane. Dit waren de ge-

trouwen van het ochtendgebed, die in de moskee altijd direct achter de imam stonden en elke ochtend de eerste klanten van de koffieverkoper waren. Het waren mannen met hun beste jaren ver achter zich, wijze mannen die verwachtten dat niemand iets aan te merken had op hetgeen zij in het leven hadden nagestreefd, die hun ogen openhielden en het langstreckende leven gadesloegen. Gewoonlijk verroerden ze zich voor niemand behalve voor zichzelf, ze meenden ook dat hun leeftijd hun toestond zich zo te gedragen. Het waren dus niet zomaar drie bejaarde mannen omdat iedereen wist wie ze waren, maar ze waren oud gemeten aan hun tijd en plaats, hun gebreken maakten deel uit van hun waardigheid en hun hooghartige houding was mogelijk een poging om te voldoen aan wat er van hen verwacht werd. Om een of andere reden stonden ze nu onverschilligheid te veinzen en terloopse opmerkingen te maken terwijl de knullen en Hassanali druk in de weer waren. Hassanali opende de moskee en de jongens kwamen terug met het touwbed, dat gebruikt werd voor het wassen van de doden. Hassanali kromp ineem, maar zei niets. De jongens tilden het steunende lichaam op het touwbed en maakten aanstalten om het weg te dragen.

Plotseling ontstond er tussen Hassanali en Hamza een kort getouwtrek om de vraag waar de zieke heen moest worden gebracht. Hamza was ondanks zijn leeftijd een imposante man, met een doorgroefd, chagrijnig gezicht, een grijze stoppelbaard en priemende ogen. Ooit was hij een rijke sesamhandelaar geweest, inmiddels was hij gewoon rijk. Zijn zonen verdienden geld voor hem met een slagery in Mombasa. Hij was snel op zijn tenen getrapt als het ging om de eerbied die hem toekwam en wilde dat bij elke kwestie van enig belang zijn mening ingewonnen werd.

Hij wilde behandeld worden als de officieuze plaatselijke *jamadar*. Ali Kipara was in zijn beste jaren mandenmaker geweest, Jumaane huisschilder, en beide mannen kenden hun plaats ten aanzien van de jamadar en namen die onmiddellijk in als de situatie daarom vroeg. Hamza begon boos en ongeduldig weg te lopen en riep naar de knullen dat ze hem moesten volgen. De morele plicht tegenover de uitgeputte man lag duidelijk bij Hassanali, die hem gevonden had en hem dus zorg en gastvrijheid diende te bieden. Dat wist Hamza natuurlijk ook, maar misschien deed hij wat hij deed om iedereen eraan te herinneren dat hij een vermogend man was die zulke daden van barmhartigheid als zijn plicht beschouwde.

Hoe het ook zij, iedereen negeerde Hamza beleefd, zelfs zijn medewijzen, en de man op het touwbed werd keurig naar Hassanali's winkel gebracht. De poort naar de plaats die tevens toegang gaf tot het huis was te smal voor het bed met het lichaam erop, de twee knullen tilden de man daarom op en droegen hem naar de binnenplaats, waar ze hem op een kleed onder het rieten afdak legden.

De drie oude moskeegangers waren mee naar binnen gedrongen en keken tersluiks rond. Veel te zien was er niet, maar geen van hen was ooit eerder op Hassanali's binnenplaats geweest en ze konden zelfs op dit dramatische ogenblik hun nieuwsgierigheid niet bedwingen. Het was een ruime plaats, even diep als het huis zelf, met planten in potten, aan weerszijden van de deur naar het huis een raam met gordijnen, een betegeld terras om de was te doen, een stel vuurschalen om te koken en aan een kant de waskamer en het wc-huisje – een doodgewone binnenplaats. Misschien vielen hun ook de onlangs gewitte muren op en zagen ze

hoe weelderig de potplanten waren, waaronder een rode roos, bloeiende lavendel en een stekelige aloë vera.

Het groepje van zes bleef een minuut lang zwijgend om het lichaam staan, alsof men verrast was over de wijze waarop alles gelopen was. Maar meteen daarna klonken er verschillende meningen over wat er nu moest gebeuren, die ze om beurten als plechtige geloften verkondigden. We moesten Mamake Zaituni laten komen, de genezeres. Iemand moet Beenbreker gaan halen. Iemand moet onmiddellijk de imam op de hoogte stellen, voor het geval hij een bijzonder gebed tegen besmetting of erger moet uitspreken. Dat was Hamza, die zoals altijd voor het grote gebaar ging. Hassanali knikte zwijgend bij alle voorstellen en dreef iedereen vervolgens met zachte hand de deur uit. Ze vertrokken met tegenzin, maar hadden geen andere keus. Enkel het drama van de kreunende man had hun aanwezigheid in de beslotenheid van zijn huis tenslotte mogelijk gemaakt, Hassanali hoefde daarom alleen maar zijn armen te spreiden en er subtiel mee te zwaaien en men liep al naar de poort.

‘Dank je wel, iedereen bedankt. Willen jullie alsjeblieft aan Mamake Zaituni vragen of ze kan komen?’ vroeg hij, waarmee hij zich nog dieper in de schuld stak bij zijn naasten.

‘Zeker,’ zei Hamza de handelaar op zijn pompeuze toontje, en hij wees met zijn stok naar een van de knullen. ‘Jij daar, en haast je een beetje, het gaat hier om een mensenleven.’

Er klonken laatste adviezen. Raak hem niet aan zolang Mamake Zaituni er niet is. Ik zal hem niet aanraken. Verplaats hem niet zolang Beenbreker nog niet is geweest. Ik zal hem niet verplaatsen. Als je hulp nodig hebt... Dan laat ik het weten. Hassanali sloot de poort, maar vergrendelde hem niet, hij wilde niet te ongestvrij overkomen. Toen liep

hij terug naar de reiziger op het kleed onder het afdak. Hij was ineens huiverig, ongerust zo alleen met de man, alsof hij een wild dier te dicht genaderd was. Wie kon hij zijn? Wat voor een man doolde alleen door de wildernis? Hij herinnerde zich weer wat hij tegen de man gezegd had toen hij op de grond lag: wie bent u? Het tumult van hun komst had ongetwijfeld zijn vrouw en zus gewekt, waarschijnlijk stonden ze al achter de gordijnen te wachten tot ze naar buiten konden komen om te zien wat er aan de hand was. Plotse-ling was hij bang dat hij iets stoms had gedaan door de zieke vreemdeling in huis te halen. De gedachte joeg een rilling van angst over zijn borstbeen.

Hij bekeek de man met een verwonderde glimlach. Wat deed een vreemdeling, iemand die gewond geraakt was in de wildernis, op dat kleed op hun binnenplaats? Het had evengoed een vliegend paard of een pratende duif geweest kunnen zijn. Dit soort dingen gebeurden hun niet. Hij herinnerde zich zijn doodsangst bij de eerste aanblik van de schim en dat hij die had aangezien voor een afschuwelijke ghoel. Er waren veel dingen die hij, een volwassen man, griezelig vond. Soms wierp zijn leven zo'n grote schaduw over hem dat hij overal schimmen zag. Op dat ongewisse tijdstip tussen licht en donker, tussen de echte en de ondode wereld, had het een willekeurig lelijk, kwaadaardig wezen geweest kunnen zijn; toch had hij zich misschien niet zo op de grond moeten laten vallen. Was het een spook geweest, dan had het gegrijsd voordat het zijn ziel verpulverd had. Hassanali's glimlach gold evenzeer zijn weke, schuchtere ik als de man aan zijn voeten. Want hij was geen spook en hij was niet lelijker dan ieder ander. Zijn gezicht was lijkleek en begroeid met warrig, onverzorgd grijzend haar. Zijn ogen

waren nog steeds open, dof en nietsziend, hoewel Hassanali hem datzelfde moment meende te zien knipperen. Zijn ademhaling was oppervlakkig, hij hijgde zacht en daaronder klonk nauwelijks hoorbaar gekreun. Zijn armen zaten onder de schrammen en prikken van doorns. De katoenen kiel die hij droeg, boven een broek en sandalen, was afgedragen en grijs van het stof. Het kledingstuk was gescheurd en versteld, groezelig en vlekkelig. Mogelijk was de man er onderweg pas aan gekomen en had hij het niet meegenomen van waar hij zijn reis ook begonnen was. Niemand begon een reis in dat soort lompen. De sandalen waren vastgesjord met stofrepen en om zijn middel zaten als een soort riem de resten van een bruin overhemd. Een andere reep van dezelfde stof diende als hoofdband. Hassanali moest lachen om het melodramatische van zijn uitdossing, precies als van een avonturier die verdwaald is in de woestijn of van een desperado. De gedachte bezorgde hem een wee gevoel in zijn maag. Had hij een bandiet in huis gehaald, een plunderaar die hen allemaal zou vermoorden? Maar nee, de man was halfdood en zelf misschien een slachtoffer van bandieten.

‘Wie is dat?’ vroeg zijn zus Rehana achter hem.

‘Hij is gewond,’ zei hij met een blik achterom. Hij merkte dat hij nog steeds glimlachte, nog steeds een beetje opgewonden was.

Ze stond bij de deur en hield met haar linkerhand het gordijn opzij. Aan haar verdwaasde, lome blik en haar schorre stem herkende hij dat ze net wakker was. Ze zette drie stappen naar voren en bekeek de man onderzoekend. Zijn ogen waren open, ze glommen als grijze steentjes in pekewater. Smeulden. En nu knipperden ze onmiskenbaar. Zijn gebarsten lippen stonden uiteen, midden in een kreun. Rehana

stapte snel achteruit en Hassanali kon alleen maar gissen naar de malle hoop die haar hart in dat korte ogenblik had vervuld.

‘Wat hebt u meegebracht, waarde heer en meester?’ vroeg ze achter hem op haar spottende toon. Hassanali kromp onwillekeurig ineen. Een dag die op die toon begon was vaak lang en vernederend. Hij kneept zijn ogen kort dicht om zich voor te bereiden.

‘Hij is gewond,’ zei hij nog een keer, en hij draaide zich naar haar om.

Haar mondhoeken wezen zuur naar beneden, haar kaak was verstrakt. Hij bespeurde dat zijn lichaam verstijfde van afkeer. Beledigd hief ze haar kin een fractie en hij beseftte dat zijn ergernis zichtbaar moest zijn. Maar ondanks haar boosheid had hij ook de gekwetste blik in haar ogen gezien en hij ontspande daarom en liet zijn wrevel uit zijn gezicht vloeien. Misschien was ze boos omdat ze wakker geschrokken was. Ze bleef ’s ochtends graag wat langer liggen. Maar dan nog, er lag een hoopje mens aan haar voeten, misschien stervende, en dan kon zij alleen maar aan haar slaap denken. Op dat moment perste zijn vrouw Malika zich langs Rehana’s rechterschouder. Bij het zien van de man hapte ze vol meelevende schrik naar adem en vloog haar hand naar haar open mond. Haar goedheid toverde weer een zweem van een glimlach op zijn gezicht.

‘Wacht!’ zei Rehana, en ze hield Malika tegen die al wilde doorlopen. ‘Ren daar niet meteen heen. Wie is die man? Waar heb je hem gevonden? Wat is er met hem?’

‘Ik weet het niet,’ zei Hassanali zacht, met de sussende stem die hij tegen Rehana opzette wanneer ze geïrriteerd was en die haar soms alleen maar meer irriteerde. Hij wist

niet welke toon hij anders moest aanslaan als ze ontstemd was, vooral als hij haar vragen niet kon beantwoorden. Ook als hij wel een antwoord voor haar had, riep haar minachting twijfel in hem op en ging hij draaien en duiken. Zijn weifelen nu, op dit ogenblik, maakte zelfs hem duidelijk dat hij weer eens te goedgelovig was geweest. 'Hij kwam van daarbuiten. Hij is gewond.'

'Van waar buiten?' Uit welke richting? Hoe gewond? Wat mankeert hem?' vroeg Rehana met een blik vol smalend ongelooft. Hassanali kende die blik en wilde het liefst zeggen hoe lelijk die haar gezicht maakte, dat anders knap en aantrekkelijk was. Maar hij had nooit geleerd hoe hij dat soort dingen tegen haar kon zeggen zonder alles nog erger te maken. 'Waar zadel je ons mee op met die rare streken van je? Er duikt een zieke man van wie weet waar op, met wie weet welke ziekte onder de leden, en jij brengt hem rechtstreeks naar huis om ons allemaal te laten bezwijken aan die geheimzinnige kwaal waaraan hij dood ligt te gaan? Jij weet duidelijk van wanten. Een man van de wereld ben je, geen twijfel aan. Heb je hem aangeraakt?'

'Nee,' zei Hassanali, verbaasd dat hij dat inderdaad niet had gedaan. Hij keek naar zijn vrouw Malika en zij sloeg haar ogen neer. Ze zag er zo lief uit, zo eenvoudig, zo jong. Bij haar aanblik beving hem altijd een soort pijn, iets tussen jaloerse angst om haar toewijding en een verlangen haar te behagen. 'De jongens hebben hem opgetild en hierheen gebracht. Maar je hebt gelijk, ik heb niet aan ziekte gedacht. Ik dacht dat hij gewond was. We kunnen hem beter niet aanraken voordat Mamake Zaituni hem heeft gezien. Ik heb al laten vragen of ze kan komen. Luister naar Rehana, Malika, blijf uit zijn buurt.'

‘Ineens loop je over van wijsheid,’ zei Rehana sarcastisch en vermoeid. Ze keek neer op de man die daar lag en zei nu zachter, alsof ze niet onbeleefd wilde zijn: ‘Je hebt hem op het eetkleed gelegd. Wat dacht je wel niet, een zieke in huis halen zonder te weten wat hem mankeert? Straks gaat hij nog dood,’ zei ze zo mogelijk nog zachter, ‘en dan staat zijn familie op de stoep en geeft ons de schuld.’

‘Je kunt niet verwachten dat ik een lijdende zoon van Adam buiten op straat laat liggen terwijl we hem hier vriendelijkheid en zorg kunnen bieden,’ sputterde Hassanali tegen.

‘O, ik was vergeten dat jij een godvrezend man bent,’ zei Rehana luchtig, ze lachte zelfs een beetje. ‘Breng hem een volgende keer maar naar de moskee, daar kan God voor hem zorgen. We mogen waarschijnlijk dankbaar zijn dat je niet met een stinkende wilde thuisgekomen bent. Is iemand Mame Zaituni gaan halen?’

Al jaren behandelde Rehana hem alsof hij dom was. Dat was niet altijd zo geweest. Pas toen ze volwassen werd begon ze tegen hem te praten alsof hij traag van begrip was, alsof hij niet opgewassen was tegen het leven. Aanvankelijk vond hij het grappig, Rehana die de volwassene speelde, samenspande met hun moeder die met de jaren en het weduwschap korzelig was geworden. Intussen werkte hij dag en nacht om hun eer te beschermen en te zorgen dat ze genoeg te eten hadden. Dat was nog iets wat hij nooit durfde te zeggen, dat hij zwoegde en zij hem als dank onbekwaam noemden ten aanzien van het leven. Mettertijd was Rehana verhard in haar neerbuigende gedrag en uiteindelijk liet Hassanali zich haar minachting maar aanleunen. Hij wist niet wat hij anders moest doen. Het was niet alleen de tijd die haar zo smalend had gemaakt, zeker niet; het was Azad

en de rol die Hassanali daarbij had gespeeld. Soms sloeg haar stem door zijn lichaam en kreeg hij tranen in zijn ogen van machteloosheid.

‘Ja, iemand is haar gaan halen,’ zei hij. Hij keek naar Malika, die hem een blik van verstandhouding schonk, maar meteen weer wegkeek. ‘Is er koffie?’ vroeg hij, om het woord tot haar te kunnen richten en te ontsnappen aan Rehana.

Malika knikte. ‘Ik ga wel even zetten,’ zei ze. Ze liep met een overdreven zorgvuldige boog om het kreunende lichaam naar de vuurschalen.

Als hij op rustige momenten in de winkel genoeg had van de tijd verdrijven met bidden met zijn gebedssnoer, rezen er uit het niets angstgolfjes in hem op die hij niet kon onderdrukken en die hem de adem benamen. Het was angst om onvoorspelbare en vaak triviale zaken. Iets kleins waar hij al te lang mee rondliep werd groot en onrustbarend en een van die dingen was zijn vrees dat Malika’s begrip op een dag ook zou omslaan in minachting.

Rehana liet zich op een krukje bij de achterdeur zakken en leunde met een zucht tegen de muur. Ze wachtte op Mamake Zaituni. Hassanali wendde zich half van haar af en onderdrukte zijn schuldgevoel. Hij liet zich te makkelijk alle schuld aanwrijven. Hij moest zich harden tegen die onuitgesproken aantijgingen. Met zijn rug steunend tegen de afdakpaal keek hij naar het grijze hoopje mens dat hij mee naar huis genomen had. Hij herinnerde zich zijn voldane gevoel dat het daar op zijn binnenplaats lag en moest lachen bij de gedachte aan Hamza en zijn poging om de man bij hem weg te kapen. Hamza kon zo iets niet weerstaan, moest altijd wedijveren, altijd opscheppen. Zou Hamza ook geprobeerd hebben de vreemdeling te stelen als hij een stinkende

wilde was geweest, zoals Rehana had gezegd? Hij dacht het niet. Hamza grossierde in opvattingen over de wilden, met wie hij in zijn jonge jaren had gereisd en handel had gedreven: hoe onvoorspelbaar hun boosheid was, hoe nietsontziend hun hebzucht, hoe onbeheersbaar hun honger. Beesten waren het. Zou Hassanali hem dan mee naar huis genomen hebben? Hij grijnsde bij die gedachte. Natuurlijk niet, ze waren allemaal doodsbang voor de wilden. Iedereen vertelde de hele tijd verhalen over hen. Niemand overleefde daarbuiten in het open veld, alleen roofdieren en wilden, die allebei niets vreesden, en natuurlijk de fanatieke Somaliërs en Abessijnse habshi en hun familieleden, die hun verstand lang geleden al in eindeloze vetes verloren hadden. Hij wierp een tersluikse blik naar Rehana, ze zat naar hem te kijken en zag hem stilletjes grinniken. Ze schudde langzaam haar hoofd, haar ogen nu groot en wakker.

‘*Masikini,*’ zei ze. Arme kerel.

‘Ik moest aan Hamza denken,’ zei hij. ‘Hij wilde hem meenemen naar zijn huis. Die ouwe, altijd wil hij overal vooraan staan.’

‘En jij hebt hem daarvan weerhouden?’ vroeg ze met sarcastisch ontzag.

Op dat moment klonk er geroep aan de andere kant van de muur. Daar was Mamake Zaituni. Toen Hassanali de deur opendeed, zag hij dat de bejaarde wijzen in afwachting van verdere gebeurtenissen op het touwbed plaatsgenomen hadden. De twee knullen stonden achter Mamake Zaituni alsof ze haar wilden beschermen. De kleine, kranige genezeres drong onmiddellijk langs hem, prevelde met gedempte stem onafgebroken gebeden en liet haar levensdraad afwikkelen. Hassanali had de wachtende menigte buiten niet verwacht.

Hij wuifde hen weg, maar met een halfslachtig handgebaar om te voorkomen dat iemand zich beledigd zou kunnen voelen, en vergrendelde de poort.

‘Alles in orde daarbinnen?’ Dat was Hamza, die zoals gewoonlijk boven iedereen uit praatte. Hassanali opende de poort weer en maande beleefd tot stilte, maar was blij te zien dat de drie oudjes opgestaan waren en de twee knullen het touwbed stevig vasthadden en aanstalten maakten om te vertrekken. Hij zwaaide en trok snel de poort weer dicht.

‘Wanneer gaat de winkel open, Hassanali?’ vroeg Jumaane over de muur. Ze wilden hem zo snel mogelijk buiten bij zich hebben om te horen wat de stand van zaken was.

‘Dadelijk, beste broeders,’ riep hij terug.

‘We gaan bidden,’ riep Ali Kipara, misschien om Hassanali te verleiden zich bij hen aan te sluiten.

Mamake Zaituni wisselde handkussen uit met Rehana en Malika, waarbij ze ervoor zorgde dat zij wel hun hand kustte, maar geen van hen werkelijk de hare. Het was een trucje van de nederigen om de hand van de ander te kussen en je eigen hand weg te trekken voordat de kus beantwoord kon worden. Dat ze niemand ooit toestond haar hand te kussen was haar manier om zelfs de meest bescheidenen haar nederigheid te bewijzen. Iedereen zei dat het deel uitmaakte van haar heiligheid en een van de redenen was waarom God aan haar de gave van het helen had geschonken, zoals daarvoor aan haar vader. Ze prevelde nog steeds zachtjes gebeden en trok intussen haar *buibui* uit en vouwde die zorgvuldig op, alsof hij gemaakt was van de fijnste, naar sandelhout geurende zijde en niet van flinterdun katoen dat naar houtvuur en vet rook. Haar oude katoenen omslagdoek was strak om haar hoofd gebonden en de uiteinden vielen tot op haar polsen zodat al-

leen haar handen en haar scherp gesneden trekken zichtbaar waren. Ze schoof uit haar sandalen, stapte op het kleed en liep schriel en gekromd als een oude roofvogel een rondje om de man zonder hem aan te raken. Ze sprak een gebed uit om hulp en bescherming tegen het onbekende. Toen verzocht ze Rehana en Malika naar binnen te gaan om, zoals ze zei, de vreemdeling niet in verlegenheid te brengen. Haar toon was scherp en kribbig alsof ze een ongepast pleziertje wilden beleven door daar te blijven hangen. Zo was ze altijd, kordaat en beslist en nooit aarzelend over wat betamelijk was.

Rehana maakte een ongeduldig geluid, maar deed zoals gevraagd. De combinatie van nederigheid en kordaatheid maakte het onmogelijk om tegen Mamake Zaituni in te gaan en zij was degene die altijd de tegenwoordigheid van geest had om te weten wat er moest gebeuren. Zonder de man te verplaatsen maakte ze met een dun mes een sneetje in zijn kiel en scheurde die van boven tot onder open. Hij had een lichte huid en was een Europeaan. Hij had een mager, benig lichaam en oogde in het aangroeiende licht broos en vreemd. Hassanali dacht eerst dat hij zo'n witte Arabier uit het noorden was over wie hij gehoord had, met grijze ogen en goudblond haar, maar toen ze zijn sandalen en broek uittrokken, zagen ze dat hij onbesneden was. *Mzungu*, mompelde Mamake Zaituni tegen zichzelf. Een Europeaan. Hij had blauwe vlekken en schrammen, maar geen wonden aan de voorkant of zijkanten van zijn lichaam. Zijn buik was zo eigenaardig bleek en glad dat hij er koud en dood uitzag. Mamake Zaituni's knokige handen hingen er aarzelend boven, met een mengeling van fascinatie en vrees, dacht Hassanali, alsof ze hem puur uit nieuwsgierigheid wilde aanraken. Het waren dezelfde onvermoeibare handen die het deeg kneed-